

A HÁBORÚ A NEMZETKÖZI JOG MEGVILÁGÍTÁSÁBAN

ÍRTA
D^f EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR

KÜLÖNLENYOMAT
A PROTESTÁNS SZEMLE XXVII. ÉVFOLYAMÁNAK
5-6. FÜZETÉBŐL.

KIADJA A SZERZŐ

BUDAPEST
HORNYANSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA
1915

A háború a nemzetközi jog megvilágításában.¹

I.

Az 1913. év végén, közel már a Szilveszter-éjszakához, meghitt társaságban voltam együtt néhány jó barátommal. Lelkemet borús sejtelem szállta meg s magam sem tudtam volna okát adni lehangoltságomnak, mikor a nemsokára bekövetkezendő új esztendőre gondoltam. Valami azt súgta, hogy ez a küszöbön álló év a megpróbáltatások ideje lesz, olyan esztendő, melyben nagy, kemény küzdelmeket kell megvív-nunk. Tépelődtem, hogy mi lehet ennek a hangulatnak az

¹ Irodalmi áttekintés. *Bodó J.* A nemzetközi jogok a háború ban. Két füzet. Nagybeccskerek 1914.

Bodó J.: A kémkedés. Nagybeccskerek 1915.

Csarada J.: A tételes nemzetközi jog rendszere. II. kiad. Buda-pest 1910.

Deuxième conférence internationale de la paix. La Haye. Actes et documents. 1907-1908. I-III. köt.

Endres K.: Die völkerrechtlichen Grundsätze der Kriegsführung zu Lande und zur See. Berlin 1909.

Eöttevényi Nagy O.: A hágai két békekonferencia. Kassa 1909.

Ferenczy A.: A nemzetközi választott bíróságok múltja, jelene és jövője. Budapest 1909.

Gareis K.: Vierzehn der wichtigsten völkerrechtlichen Verträge der neuesten Zeit. Giessen 1912.

Heilborn F.: Grundbegriffe des Völkerrechts. (Stier-Soinló: Handbuch des Völkerrechts. Bd. \.) Stuttgart 1912.

Frh. Hold von Ferneck: Land- und Seekriegsrecht. (Bd. IV des Handbuchs des Völkerrechts. < Stuttgart 1914.

Lorimer I-Nys E.: Principes de droit international. I. kötet. Bruxelles 1881».

Liszt F., von: Das Völkerrecht. IX. kiad. Berlin 1910.

Martens Fr.: Traité de droit international. I—III. köt. Paris 1883.

Menrer Fr.: Völkerrechtliche Schiedsgerichte. Würzburg 1890.

Lammash H.: Die Lehre von der Schiedsgerichtsbarkeit. (Stier-Soinló: Handbuch des Völkerrechts. Bd I/1 Stuttgart 1912.

Niemeyer-Strupp: Jahrbuch des Völkerrechts. I. Bd. München und Leipzig 1913.

Niemeyer Th.: Principien des Seekriegsrechts. 1. Berlin 1909,

Nys E.: Le droit international. Bruxelles 1912.

oka s az élet nagy tanítómesterére, a történelemre gondolva, csakhamar pozitív alapra tudtam helyezni sejtelmeimet. Minden évszázad első évtizedeiben valami megreszkettető, nagy eseményt mért a gondviselés az egész világra, vagy legalább hazánkra. A XIX. század elején zajlottak le a napóleoni csaták, melyek több mint egy évtizeden keresztül tartották rettegésben Európát s melynek mi is részesei voltunk. A XVIII. század elején fogott fegyvert a magyar ősi szabadságának a védelmére és sorakozott Rákóczi Ferenc zászlaja alá, hogy közel egy évtizedig hullassa vérét legdrágább kincseért, alkotmányáért. A XVII. század elejét Bocskay István, majd néhány lusztrummal később Bethlen Gábor hősi küzdelmei írták be Clió könyvébe, melyeket a politikai és a vallásszabadságért harcoltak meg. A XVI. század elején készült a török halálos csapást mérni Magyarországra s ennek a végső akkordja volt a mohácsi vész, annyi magyar temetője. Az a sejtetem tehát, hogy a XX. század eleje sem kíméli meg az emberiséget újabb nagy csapásoktól, a történelem tanúsága szerint szinte a következetesség erejével nehezedett a lelkünkre s kivált ha szétpillantottunk a világban s láttuk itt egyrészt a hatalomért folyó harcot, másrészt a dekadenciát, mely erkölcsi téren mutatkozott, mely a művészetben, az irodalomban, a tudományban kigúnyolta a régi kipróbált alapokat, a nemzeti tartalmat, az ethikai világtrend tiszteletben álló követelményeit: akkor nem lehetett kétségünk aziránt, hogy előbb-utóbb nagy és véres események fognak a fejünk fölé torlódni és a XX. század küszöbön levő esztendei nem maradnak majd az előző évszázak világfelforgató korszakai mögött.

S a sejtetem valóra vált. 1914 nyarának egy forró napján, mikor a természet áldásait kezdte élvezni az emberiség, mikor a munkáskezek a dús kalászu rónák gyümölcseit kezdték szedegetni, egy orgyilkos merénylet híre terjedt el a világon, melyet igazi délszláv alattomossgal, igazi balkáni bestiali-

Perels F.: Das internationale öffentliche Seerecht der Gegenwart. II. kiad. Berlin 190j.

Schücking W.: Das Werk vom Haag. I. Bd. Der Staatenverband der Haager Konferenzen. München und Leipzig 1912.

Rivier A.: Lehrbuch des Völkerrechts. Stuttgart 1889.

Wehberg H.: Das Seekriegsrecht, Band IV von Stier-Sonüó: Handbuch des Völkerrechts. Stuttgart 1915.

Wehberg H.: Das Werk vom Haag. II. Bd. Das Problem eines internationalen Staatengerichtshofes. München und Leipzig 1912.

Ulimann h. v.: Völkerrecht. Neuauflage. Berlin 1908.

Zorn Ph.: Die Fortschritte des Seekriegsrechts durch die zweite Haager Friedenskonferenz. (Abhandlungen aus «lern Staats-, Verhältnis und Völkerrecht.) Tübingen 1908.

tassai követtek el Szarajevóban a trónörökospár ellen s melynek áldozatául is esett az. És egy hónapra eme király tragédia után lángba borult már az egész Európa, Oh, tévedés volna azt hinni, hogy ezt a világháborút a szarajevói bomba idézte fel! Nem, akkor csak a gyutacs gyulladt meg, hogy szétrobbanjon az a lövedék, melyet már évek, sőt évtizedek óta gyártott az emberi haladásnak és békés fejlődésnek minden ellensége. Meggyülemlett a robbanó anyag, szét kellett tehát vetnie mindazt a békés alkotást, melynek a pusztítására volt kitalálva az. A mai világháború borzalmi előbb-utóbb elkövetkeztek volna, mert kikerülhetetlenek voltak. A mi nemzedékünk vállaira nehezedik a megpróbáltatás, melynek a gyümölcset az utódok fogják élvezni. De hisz az élet örök, csak az ember halandó. Az idők végtelenében letűnő nemzedékeket újak váltják fel s az elődök által kemény harcok árán kiküzdött sikerek az utódok életét édesítik meg. Történeti, nagy idők forgatagába kerültünk, melynek a helyes megítélésére hiányzik még a kellő perspektívánk és a mi kortársaink nem is fogják azt megszerezhetni. Hanem mikor majd a mai generáció nem lesz az élők sorában, mikor a ma lejátszódó eseményeket csodálattal tárgyalják majd a jövő nemzedékek: akkor tudják majd csak igazán megítélni és értékelni a reánk szakadt megpróbáltatás nagyságát. A Gondviselés nagy kegyelmére van szükségünk, hogy össze ne roppanjunk ennek a súlya alatt,

II.

Vájjon lehet-e szó egyáltalában *jogról* a háborúban, hisz éppen minden jogszerűnek, minden törvényesnek a melőlözését, a félrelökését jelenti a háború? Beszélhetünk-e ott *jogrendszeréről*, hol a rendszerek felborulásáról van szó? És mégis, bármily bizarrnak tűnik is ez fel talán első tekintetre, a háborúban is van a jognak uralma, sőt enélkül a mi korunk hadjáratai még borzalmasabbak volnának, mint a minők azok most. A *nemzetközi jog* most is megtette a magáét s bizvást állíthatjuk, hogy ha nemzetközi jog nem volna, már csak azért is meg kellene azt teremteni, hogy a háború szörnyűségét enyhítsük. A háborúskodó nemzetekre nézve ugyanis nem közömbös az, hogy az *ultima ratio*, a fegyveres mérkőzés zajába is bevigyük-e legalább az adott körülmények közt lehetséges módon a jog uralmát, mert hisz temérdek sok emberi és kulturális kincs az, mely ekként védelemre talál. Már maga a hadviselés formája és a hadi eszközök kérdése is jogi szabályozást kíván, mert ennek a híján esetleg minden

előzetes tudósítás nélkül és a legbarbárabb eszközökkel is egymásra ronthatnának a nemzetek. De ha már folyik a háború, akkor is meg kell határozni, hogy mi legyen a megszállott területekkel, miként gyakorolják ottan a hódítók a közigazgatást, hogyan kezeljék az idegen államok polgárainak a javait, mi történjék a sebesültekkel, ki temesse el a halottakat? Ha ezekre a kérdésekre nézve megegyezés nem volna az államok közt, ami elvégre is a jog alkotása, vagy ha legalább nem adna választ e tárgyban a gyakorlat útján kifejlődött jogrendszer, a szokásjog, akkor türhetetlen állapotok uralkodnának és a háború akkor nemcsak azért volna Isten csapása, mert az emberek százezreinek a halálát, millióinak a megsebesülését, vagy nyomorékká tételét és milliárdnyi javak elpusztulását jelenti az, hanem azért is, mert minden, a sok évtized alatt elért fejlődéssel összefüggő alkotás is tönkre menne s az emberiségnek minden néven nevezendő értékét is örök időkre megsemmisítené. A jog uralma nélkül, vagy mondjuk talán úgy, hogy a jogeszmé teljes félrelökésével folyó háború igazi *bellum omnium contra omnes* volna, nemcsak nemzeteknek nemzetek, nemcsak államoknak államok, nemcsak hadseregeknek hadseregek ellen vitt hadjárata, hanem minden egyednek minden egyed ellen intézett kíméletlen, egyéni küzdelme, amelynek a következménye csak a teljes pusztulás lehetne. Igenis van tehát a háborúban is a jognak szerepe s bár természetes, hogy szerepe akkor nem oly tökéletes, mint a békeidőben, de létét tagadni nem lehet. És hogy ez a jog bizonyos rendszerbe tömörült, ez a nemzetközi jognak, ennek a nálunk nagyon is elhanyagolt jogi stúdiumnak az érdeme. A nemzetközi joggal nálunk nemcsak a laikus közönség nem foglalkozik, hanem még a jogászok is alig vetnek rá ügyet, pedig a mindennapi élet, a gazdasági, a kulturális és egyéb vonatkozások száz és száz eredménye mutatja, hogy van neki jelentősége. Ugyan ki gondol például arra, mikor a külföldre szóló levelét 25 filléres postabélyeggel látja el és ennek fejében azt számos idegen államon keresztül, sőt talán az óceánon át is elviszik a rendeltetési helyére, hogy az csak a nemzetközi jog egy hatalmas alkotása, a világpostaunió által vált lehetségessé? Vagy kinek tűnik fel az, hogy a magyar táviróhivatalnál lefizetett bizonyos díj fejében táviratát a villamos dróton továbbítják idegen területekre is, amelyek nem tartoznak a mi uralmunk alá? Vagy ki tépelődne azon, hogy jelenlegi egész mértékrendszerünk s annak hosszasági, súly- és köbméretei csupán nemzetközi megállapodás által lettek a népek gazdasági életének egységesítésére szolgáló eszközökké?

Ugyebár, ezeket mi természetesnek találjuk, nem is kutatjuk az eredetüket, holott, hogy a nemzetek egymás közt kifejlődött kulturális, gazdasági és az élet minden jelentősebb területére kiható *állandó* érintkezése lehetségessé vált s mé°-inkább, hogy az jogi formát öltött, az elsősorban a nemzetközi jognak köszönhető. Minél fejlettebb tehát egy állam, minél több kérdésben érzi szükségét más államokkal való érintkezésének, annál nagyobb nála a nemzetközi jog fontossága is és bár tény, hogy a háború tartama alatt az államok közti érintkezés nagyrészt megszakadt, de békés idők beálltával fel fog az ismét éledni, hisz a nemzetek egymásra vannak utalva és a világfejlődés az ő gyakori együttes munkálkodásuk nélkül holt pontra jutna.

Azonban nem csupán a békés idők produkálnak az államok együttes munkálkodására irányuló jogszabályokat, hanem a háború is. És itt különösen arra kell rámutatnunk, hogy *a nemzetközi jog jogszabályai* — ellentétben az egyes államokéival — *csakis megegyezések, tehát első sorban szerződések, konvenciók alakjában jöhetnek létre.* A jognak ugyanis kötelező formát az az erő ad, amellyel az ezt létrehozó tényező rendelkezik. Az államok szuverének, azoknak tehát hatalmukban áll az, hogy területükön kötelező jogszabályokat teremtsenek, sőt jogalkotó képességük van az államnak bár alárendelt, de a maguk hatáskörében parancsolási képességgel bíró egyéb közületeknek is. Így például a törvényhatóság, vagy a község szintén alkothat jogszabályt, t. i. szabályrendeletet, mely azonban először is területileg korlátolt lesz, mert csak az illető törvényhatóságban vagy községben bír érvénnyel, de másodsor nem is ellenkezhetik a legfőbb impériumot gyakorló állam jogszabályaival sem. Nos, ilyen, *a parancsolás alapján létrejött* jogi normák a nemzetközi jogban ismeretlenek, mert hisz az államok egymástól függetlenek, szuverének és ha az egyik a másakra kötelező jogszabályt alkothatna, vagy ha akár mindnyájan talán egy közös szuverenitásba olvadnának össze, hogy ekként mindnyájukra egyaránt kötelező közös törvényt hozzanak, akkor ezzel éppen különkülön fennálló, tehát függetlenségüket bizonyító államfelségiségükről, szuverenitásukról mondanának le. Eszerint a nemzetközi jogban, vagy helyesebben szólva: az államok nemzetközi jogközösségében nincsen olyan hatalom, mely *reakényszeríthetné* a maga által alkotott anyagi jogot a népek millióira. Más módról kell tehát gondoskodni, ha nemzetközi jogszabályokat kívánunk teremteni és ez: *megegyezés az előre megállapított normák követését illetőleg.* Hogy ez miként történik,

hallgatólag vagy kifejezetten-e, ez további kérdés. Régente inkább hallgatólagos megegyezések voltak, amennyiben a nemzetközi jogszabályok szokásjogilag teremtettek. A fontosabb, az egyes államokat egyformán érdeklő kérdéseket egyöntetűleg, harmonikusan intézték el s például már századokkal ezelőtt elfogadott nemzetközi jogszabály volt, hogy a hadikövet sérthetetlen, azt bántalmazni, vagy pláne kivégezni tilos, mely a legszigorúbb megtorlást vonja maga után. Minthogy pedig az ilyen és ehhez hasonló normák minden nemzetnek egyaránt érdekében állottak, ebből folyólag állandósultak is azok, bár nem volt rájuk külön parancs, mely szankcionálta volna őket, de pótolta ezt a normák állandó követése, tehát a szokásjog. Újabban azonban a nemzetek mind gyakrab-bivá lett és mind többoldalú érintkezése létrehozta a megegyezések kifejezett, tehát azt a formáját, amely már írásbelileg is garantálva van s amely nemzetközi szerződések, konvenciók, traktátusok stb. formájában örökítetik meg. Evégből minden olyan állani, amely valamely szőnyegen levő kérdésre vonatkozólag nemzetközi megállapodást kíván létesíteni, saját alkotmányának a szelleme szerint megbízottakat küld ki a tárgyalásokra s az azok által létrehozott megegyezést *ratifikálja*, jóváhagyja és a maga részéről is kötelező erővel ruházza fel. Ha például Magyarország valamely külföldi állammal szerződést köt, akkor evégből a cs. és kir. közös külügyminisztérium, valamint az illető magyar minisztériumnak a delegátusai tárgyalnak és hozzák létre a megegyezést, ami azonban ezzel még nem vált teljessé, hanem szükséges, hogy azonkívül az illetékes kiküldő és impériumot gyakorló hatóság is jóváhagyja azt, sőt — minthogy nálunk, a mi polgárainkra nézve kötelezővé csak akkor válhatik az, ha a magyar alkotmány értelmében a jogszabályok megteremtésére fennálló módozatok valamelyikén hozzák azt létre — az illető nemzetközi szerződést nálunk a törvényhozás elé is terjesztik, mely ugyan módosítást nem ejthet rajta, mert akkor ennek az érvényességéhez ismét a másik szerződő fél beleegyezése is szükséges volna, ami az eljárást csak komplikálná, azonban megteheti azt, hogy a szerződést egészében elveti, vagyis azt meg nem szavazza. Ha azonban elfogadja, akkor törvénnyé lesz a javaslat s az ország lakosaira ezáltal válik kötelezővé. Ilyen nemzetközi megállapodások, tehát a szerződések által létesített nemzetközi tételes jogszabályok — amint fenntebb rámutattunk — nemcsak az államok békés érintkezése, hanem háborús viszonyai esetére is létrejöhetnek. De nézzük előbb, hogy miként is születik meg a háború?

III.

Ha két független állam közt valaminő ok miatt ellentét merül fel, mely a kettejük külügyi hivatala által nem intézhető el, mert az ellenfelek a kölcsönös engedékenységre vagy nem hajlandók, vagy pedig azt tekintélyük sérelme nélkül nem kockáztathatják, akkor egy harmadik hatalom, mely mindkettejükkel jó viszonyban van, felajánlhatja nekik úgynevezett jó szolgálatait (*les bons offices*), ami abban áll, hogy békítő gyanánt szerepel. Nem fogja egyiknek sem kifejezetten a pártját, hanem mivel mind a kettőnek jó barátja, aki a vita elsimítását szeretné, ajánlkozik erre. Példát nyújt a jó szolgálatokra a római pápa közbelépése, aki, mikor 1885-ben Német- és Spanyolország közt konfliktus tört ki, inert a Karolina-szigeteken az előbbi szénállomást kívánt létesíteni, amit a tulajdonos Spanyolország nem akart megengedni, felajánlotta a feleknek a jó szolgálatait és mint érdektelen harmadik szuverén el is simította az ügyet. Ennek a további folyamánnyaként különben a Németbirodalom meg is vette 1899-ben a spanyoloktól a nevezett szigetcsoportot 25 millió pezetáért.

Az államok közti súrlódások elintézésének másik módja a közvetítés (*médiation*), ami abban különbözik a jó szolgálatoktól, hogy itt már nem önként ajánlja fel egy harmadik szuverén a szolgálatait, hanem erre a két ellenfél felkéri őt. Amíg tehát a jó szolgálatoknál a kibékítést felajánló hatalom nem lehet biztos afelől, hogy vajjon jóakarátú működésére egyáltalában reflektálnak-e, addig itt nemcsak ez van garantálva, hisz maguk a felek kérik meg erre, hanem éppen ez a körülmény, hogy az ellenfelek közvetítőt kértek fel, reményt nyújt arra is, hogy ez utóbbinak a fellépése és fáradozása eredményes lesz. Megjegyzendő különben, hogy újabban a jó szolgálatok és a közvetítés közt nem igen tesznek különbséget, mert ritka eset, hogy valamely állam akkor is felajánlja a jó szolgálatait, ha erre impulzust *nem* kapott az ellentétben levő államoktól. Ha pedig megkapta azt, akkor tulajdonképen már közvetítésről van szó.

Különbözik azonban az ilyen barátságos közbenjárástól (*médiation amicale*) az az eset, mikor idegen hatalmak nem felkérésre, hanem fenntartott joguknál fogva lépnek közbe, illetve avatkoznak bele más állam ügyeibe. Ez tulajdonképen a szuverenitás megsértése, mert egyetlen állam sem köteles azt tűrni, hogy az ő dolgaiba más állam beleavatkozzék s ha erre idegen hatalmak már eleve jogot formálnak, akkor

ez kétségkívül a passzív viselkedő állam bizonyos gyöngeségét jellemzi. Az ilyen közvetítést épp azért beavatkozásnak (*intervention*) nevezik, ha pedig több állammal együttesen van erre joga, akkor *kollektív intervencióról* beszélünk. Például erre az 1878-iki berlini kongresszus ama határozata, mely szerint a Törökországban élő örményeket érhető sérelmek miatt a kongresszuson résztvett összes nagyhatalmak kötelesek és jogosultak a közbelépésre. Az intervenció megengedhetőségét határozottan kétségbevonta és az ellen tiltakozott *Monroe James*, az Északamerikai Egyesült-Államok elnöke, aki, minthogy hazája már eléggé megerősödött és így az az európai hatalmak gyámkodását joggal nehezményezte, 1823-ban kijelentette, hogy *Amerika az amerikaiaké* és minden, az Unió belügyeibe való beavatkozást a leghatározottabban visszautasít. Ez a híres *Monroe-doktrína*, mely a jenkik Önérzetének azóta folyton növekvő megnyilatkozását segítette elő.

A hágai békekonferenciák a békeközvetítésnek egy különleges módját is megteremtették (*médiation spéciale*), amely hasonlít a párviadalban résztvevő segítők szerepéhez. Eszerint az ellentétbe került államok mindegyike más-más hatalmat kér fel a közbenjárásra s az ekként megbízást nyert két állam intézi el az ügyet. Ha a vitának ilyen elintézését óhajtják a felek, akkor az eredmény bevárása végett harminc napig várnak s csak az esetre nyúlnak erősebb eszközökhöz, ha a közvetítés sikerre nem vezetett.

A nemzetközi jog elvei szerint az államok közti ellentétek békés kiegyenlítésének az utolsó, de leghatározottabb, legprecízebb formája a békebíráskodási intézmény (*arbitrage*). Lényege abban áll, hogy a felek megegyeztek egy választott bíróság delegálásában, mely vitájukat eldönti. Magától értődik azonban, hogy mivel az államok feletti ítélőhatalom az esetben, ha erre azok feljogosítást nem adtak volna, mélyen belevágná az ő függetlenségükbe s így nem is volnának kötelesek azt elfogadni, a választott bírósági ítéletet előre is kötelezőnek jelentik ki magukra nézve a felek, vagyis, ha az valamelyik félre nézve hátrányos volna is, a nemzetközi jog kötelező ethikai erejénél fogva nem vonhatja ki magát alóla egyik fél sem. Jogában állott bármelyik félnek a döntőbírárság ítélezését elutasítani, illetve ezt az elintézési módot igénybe nem venni, de ha egyszer megtette, akkor kötelezi is az őt.

A nemzetközi viszályok ezen elintézési módja különösen a XIX. század második felében jött divatba. Így a híres *Alabama-affér* is ekként nyert elintézését 1872-ben, mikor

a washingtoni választott bíróság 15 ½ millió dollár lefizetésére ítélte Angliát, mert az túrta azt, hogy az Észak- és Dél-Amerika közt akkor lefolyt úgynevezett polgárháború tartama alatt a dél-amerikai államok hadihajóit angol kikötőkben szerelték fel s ezáltal az észak-amerikai államokat jelentékeny kárnak mintegy közvetítése által sújtotta. Hasonlóképen választott bírósági ítélettel lett elintézve a *Casablancai affér* is 1909-ben, már a hágai egyezmény alapján, mikor a német-francia ellentétek már-már veszedelmes Összeütközés magvát rejtették magukban. Az arbitrage egyáltalában a nemzetközi jogéletben a hágai két békekonferencia által lett tulajdonképen szankcionálva, amennyiben azóta nyert az végleges formát. Itt mondták ugyanis ki az 1899-iki és 1907-iki egyezményekben, melyek a nemzetközi viszályok békés elintézéséről szólnak, hogy olyan vitás ügyekben, amelyek *sem a becsületet nem érintik, sem pedig lényeges érdekeket nem érintenek*, melyek továbbá a ténykérdések fölött keletkezett nézeteltérések miatt merülnek fel, az államok, ha diplomáciai úton a kiegyenlítés nem sikerült, *vizsgáló bizottságokat* küldhetnek ki a helyzet rendezésére. De azonkívül megtehetik az államok azt is, hogy *választott bíróság* ítélete alá bocsátják a vitás ügyet, *különösen, ha jogi természetű konfliktusról van szó*. A hágai egyezmények tehát sok fenntartással élnek, mert először is a békés elintézés az államok tetszésére bízzák, tehát nem teszik azt — aminthogy az államok függetlenségének a sérelme nélkül nem is tehetik — kötelezővé ; másodsor hangoztatják azt, hogy a békés elintézésnek csak akkor van helye, ha a viszály a becsületet nem érinti, vagyis ha nem olyan súlyos esetről van szó, amely valamelyik érdekelt államnak nemzetközi hatalmi pozícióját alááshatná ; végül harmadszor kiemelik az egyezmények azt is, hogy leginkább csak akkor alkalmazzák ezt az eljárást, mikor ténykérdéseket kell tisztázni, vagyis mikor pártatlan ítékezésre van szükség, de az hatalmi szempontból egyik félre sem lehet káros. Megjegyzendő különben, hogy a konvenciók — mint láttuk — különbséget tesznek a vizsgáló bizottságok és a döntőbíró-ságok közt. Messze vezetne, ha az ezek közti különbséget is részletesen boncolnók, csupán azt óhajtjuk megjegyezni, hogy a választott bírósági eljárás lényege éppen a két ellenféltől független bírák ítéletében való megnyugvás s ennek előzetes kijelentése.

A nemzetközi viszályok elintézésének békés módjai azonban esetleg egyáltalában nem alkalmazhatók, mert az ok olyan súlyos lehet, hogy itt csak az *ultima ratio* marad fenn, a

háború. Sokat lehetne vitatkozni afelett, hogy vajjon egyáltalában jogosult-e a nemzetek valódi, vagy vélt jogainak fegyveres mérkőzés útján való elintézése, megvédése? A szigorú jog és erkölcs szempontjából bizonyára perhorreszkálni kell azt, mert hisz az erősebbet, az ügyesebbet, vagy a kitartóbbat teszi úrrá a gyengébb, az ügyetlenebb és a kellő kitartással nem rendelkező felett anélkül, hogy lényegileg eldöntené azt, vajjon a küzdő felek közül melyiknek van igazsága? Mindegyik meg van győződve a maga igazáról s rendkívül nehéz még a harctól távol álló semlegeseknek is az egyik vagy másik fél feltétlenül igazságos álláspontjának a hitét megszilárdítani, mert itt is a rokon- vagy ellenszenv dönti el azt, hogy kinek a pártjára álljanak, nem pedig az illető igazsága. Az tehát bizonyos, hogy a háború a jogeszmének a diadalával ellentétes, sőt azt nem egyszer sárba tiporja. Lehetetlen volna eszerint azt a felfogást képviselni, mely a háborút, mint a jogeszmé védőeszközét tárgyalná. Az a valószínűség azonban, hogy a háborút nem leszünk képesek sohasem kiirtani az emberiség küzdelmeiből, támogatást nyer az önvédelem eszméjéből, amely a büntetőjogban mindenütt jogosult eszköznek van elismerve. A háborút sem lehet másnak tekinteni, mint a nemzetek önvédelmének valódi vagy vélt sérelmeikkel szemben és amint az egyes embernek sem vitathatjuk el azt a jogát, hogy védekezzék támadója ellen, úgy az államok is rendelkeznek ezzel a joggal. Ha tehát egyáltalában jogról beszélünk a háborúnál, úgy ezt csak ily értelemben tehetjük.

Más kérdés az, hogy a már megkezdett háborúban van-e a jognak szerepe? Itt már a civilizáció haladásával karöltve mind nagyobb jelentőségre jut a jog. Amíg ugyanis a barbár népek a háború folytatásánál a jog tiszteletét nem ismerték és félrelökve a harcban nem állók egyéni szabadságát, a vagyoni érintetlenségét stb., valóban csak a pusztítást tekintették céljuknak, addig minél műveltebb egy-egy nemzet s minél inkább terjed az általános kultúra, annál több ponton igyekszik még a hadjárat dülásai közepette is a jog tiszteletét érvényben tartani. Napjainkban például bővebb magyarázatra nem is szoruló nemzetközi jogi tétel az, hogy *a háborút a harcban álló államok hadseregei viselik egymás ellen, nem pedig a nemzetek egyeteme*, amiből következőleg igaza volt Vilmos porosz királynak, amikor az 1870/71-iki háború megkezdésekor azt üzenté a franciáknak, hogy a német hadsereg folytat háborút a francia hadsereg ellen, nem pedig a békés német polgárság a hasonló, fel nem fegyverzett francia polgárok ellen. Mint majd

látni fogjuk, ennek többféle következménye és logikai folyománya is van. A tengeri háború még az, ahol a jog tisztelete aránylag a legkevésbé állapítható meg, ahol a tulajdon szentségét a legkevésbé védik, ahol a közvetlenül harcban nem állók egyéni szabadsága legkevesebb oltalomban részesül. Ez azonban a tengeri háború színterének a mostohaságából következik, amely a kellő védőintézkedéseket az említett irányban lehetetlenné teszi. Mindezt nem tekintve azonban megállapíthatjuk, hogy a jognak igenis van szerepe a mai kor hadviselésén, hogy tehát bátran beszélhetünk a *háború jogáról*, vagyis azokról a jogszabályokról, amelyek megtartását a háborúskodó államok eleve garantálják.

IV.

Maga a háború — amint azt az e tárgyban intézkedő hágai egyezmény kimondja — határozott, kétséget fenn nem hagyó nyilatkozatokkal kezdendő meg. Ez lehet *hadüzenet*, amely tehát feltétlen deklaráció, vagy pedig *ultimátum*, amely valamely lépés vagy intézkedés megtételétől, vagy valamely követelmény teljesítésétől feltételezetten nyilatkoztatja ki a hadi operációk megkezdését. Mindkét nyilatkozat azt eredményezi, hogy az ellenfelet nem éri váratlanul a támadás és habár arra nézve nincs is jogszabály, hogy az ultimátum után mikor lehet megkezdeni a hadműveleteket, sőt emlékezhetnénk rá, hogy éppen a szerb háború megindításánál az ultimátum el vagy el nem fogadására csak 48 óra volt kitézve, mégis az a tény, hogy az ellenségeskedések megkezdését előre bejelentik, megakadályozza bármelyik államnak is váratlan megtámadását, mely az ő védekezését lehetetlené tenné. A hadüzenet vagy ultimátum küldését is azonban esetleg egyéb, már fegyveres jellegű, de még sem szoros értelemben vett hadi ténykedések előzhetik meg. Ilyen például az úgynevezett *flottademonstráció*, mikor az ellenséges állam tengerpartjára vagy kikötői elé a haditengerészet egy külön erre a célra felszerelt osztagát küldik avégből, hogy ott pusztá megjelenése által bizonyos megfélemlítést váltva ki az ellenségtől, azt a követelések teljesítésére bírja. Hasonlóképen előfordul az is, hogy az ellenséges államterület egy részét hadi erővel *megszállják*, ami egyáltalában még nem háborús művelet, mert hiszen fegyveres összeütközés nélkül történt, de mégis előhírnöke annak, hogyha ez a lépés sikertelen marad, akkor a fegyver erejével is kész a fellépő hatalom igényeit érvényesíteni.

A háború az államok közt felmerült, tehát a nemzetközi viszályok elintézésének végső módja a tényleges, vagy vélt ígények megvalósítása végett. Ebből következik, hogy viselésére csak az államoknak, vagyis a szuverén nemzetközi jogalanyoknak van joguk és nem lehet háborúnak minősíteni azt a fegyveres mérkőzést, melyet például az államhatalom valamely, bár felfegyverzett, de az ő államfelségisége alá tartozó népcsoporttal folytat. Ez azonban nem zárja ki ismét azt, hogy forradalmárok, felkelők is viselhetnek háborút annak ellenére, hogy az általuk célul kitűzött állami alakulás még létre nem jött, azonban azon a földterületen, amelyre tényleges hatalmuk kiterjed, a civilizáció követelményeinek megfelelő közigazgatást folytatnak s a többi államokkal is fenn tartják a szokásos nemzetközi érintkezést. Ennél a kérdésnél nagy súllyal esik latba az, hogy a semleges hatalmak miként fogják fel a külön állami életre még nem jutott, de aziránt küzdő felkelők ügyét? 1848/49-ben, szabadságharcunk alatt tudvalevőleg mindjobban el kellett távolodnunk régi közjogi alkatunktól s amíg például a XVII. századbeli Bocskay- és Bethlen-féle szabadságharcok alatt a győzelmes nemzeti vezetők nem törekedtek a királyi koronára, mert céljuk s a nemzeti felkelés végső rendeltetése is nem az állam eredeti formájának a megváltoztatása, nem a királyság megdöntése, hanem csak a szabadság biztosítása volt, addig 1848/49-ben az országgyűlésnek királyi feloszlata s ennek dacára a törvényhozás további működése, de még inkább a függetlenségnyilatkozat után a dinasztiaival és a régi alkotmányformával, a királysággal való szakítás dekretálása is bekövetkezett, A szabadságharc kormánya tehát tényleg — a nemzetközi jog szempontjából — forradalmi kormány volt, mely az államterület egy részét birtokában tartotta s ott szabályszerű közigazgatást tartott fenn, nemkülönb a külfölddel is nemzetközi érintkezést folytatott. Ez utóbbi tekintetében azonban az európai államok nem egyformán értékelték önállóságát, mert míg a frankfurti német birodalmi gyűlésre kiküldött követét, Szalay Lászlót, nemcsak fogadták ott, hanem ennek ünnepestyes formát is adtak, addig a brit kormány akkori külügyminisztere, Palmerston lord, egyáltalában nem volt hajlandó a magyar kormány diplomáciai megbízottját, Pulszky Ferencet fogadni, sőt megtette vele azt a szottiszt, hogy megüzente neki, hogy osztrák alattvaló létére a Londonban székelő osztrák nagykövet útján terjessze elő neki a kívánságait. Nyilvánvaló ebből, hogy a gyakorlat a szabadságukért küzdő s egy állam tényleges hatalma és dinasztiaja ellen felkelt kor-

mány és hadsereg nemzetközi pozíciója tekintetében ingadozó, de semmi ok sincs a Palmerston-féle merev felfogásnak a jogosságát — eltekintve a benne minket ért inzultustól is — védeni. Ha egy forradalmi párt szabályszerű hadsereget állított fel, ha ezzel szabályszerű s a nemzetközi jog követelményeinek is megfelelő hadjáratot folytat, ha végül az országot vagy egy részét tényleges birtokában is tartja, akkor annak a küzdelme igenis a háború jogának a törvényei szerint bírálendő el. Hisz ha ez így nem volna, akkor forradalom útján végbe menő államalakulások nem is volnának lehetségesek, mert ez esetben a szabadságért és függetlenségért harcolókat a nemzetközi jogon kívül helyeznék s mint büntetéseket bírálnák el. Ez volt az 1849-iki aradi gyásznapi szomorú hírhedségre vergődött diplomáciai felfogása is, mely bitófára juttatta — a nemzetközi jog arculcsapásával — azokat a tábornokokat, akik a *hadijog törvényei szerint* viseltek háborút.

A háborúnak két fajtát ismerjük: a *szárazföldit* és a *tengerit*. A színtér különbözősége szerint más és más mind-egyiknek a sztratégiai; de más a nemzetközi jog szempontjából való megítélése is. Jogi szabályozása sokáig csak a gyakorlaton alapult, míg aztán a XIX. század második felében írott jogszabályok is jöttek létre nemzetközi megegyezések formájában. 1856-ban a krími hadjáratot befejező párisi béke egy, a tengeri háborúra vonatkozó fontos deklarációt eredményezett, mit 1864-ben a háború egészségügyére s a sebesültek ápolására nézve olyannyira fontos genfi konvenció követett. 1868-ban Szentpétervárott létesítettek a hatalmak egyezményt a robbanólövegek tilalmára vonatkozólag. Érdekes, hogy a hadijog kodifikálására vonatkozó első kezdeményezés orosz részről indult meg és ugyancsak orosz kezdeményezésre köszönhető az e tárgyban elért mai jogállapot is. 1874-ben ugyanis Brüsszelbe konferenciára gyűltek össze a hatalmak képviselői evégből, de ezúttal az orosz javaslat nem tudott a megegyezésre kellő alapot nyújtani s csupán egy akadémikus értékű deklarációt eredményezett. A kezdetnek azonban mégis volt annyi haszna, hogy a nemzetközi jog tudományának fejlesztésével foglalkozó *Institut du droit international* 1880-ban egy tervezetet készített a háború jogáról (*Manuel des lois de la guerre sur terre*). Végül az ugyancsak orosz kezdeményezésre, még pedig Miklós cár óhajára összehívott 1899-iki első és 1907-iki második hágai békekonferencia a régóta vajdó kérdést dűlőre vitte.

A két hágai tanácskozásban résztvett a kultúrvilág minden állama, sőt a második konferencia e tekintetben még

haladást mutat, mert ezen azok az államok is megjelentek, amelyek az elsőtől még tartózkodtak. A mi monarchiánk mindkét tanácskozáásra elküldötte megbízottait és pedig úgy diplomáciai, mint pedig tengerészeti és tudományos szakértőit. A konferenciák több héten át tartottak s bár nem lehet tagadni, hogy az akkori békés világhangulat hatása alatt remény volt arra is, hogy a világbéke eszméjét hosszabb időre megtudják szilárdítani, mégis a beavatottabbak nem kételkedhettek abban, hogy ez a gondolat nem fog valóra válni, ellenben sikerült olyan kodifikacionális alkotásokat létrehozni, amelyek a háború borzalmait lényegesen enyhítik és a jogeszmé uralmát ott is a körülményekhez képest biztosítják. A hágai konferenciák jelentősége tehát leginkább ebben áll. A két békekonferencia több egyezményt (*convention*) és nyilatkozatot (*declaration*) hozott, de kifejezett több óhajt is (*veux*). Jelentőségüket illetőleg a legfontosabbak az első helyen említett nemzetközi jogalkotások, amennyiben a hágai megegyezéseket az államok ratifikálták és azokat saját alkotmányuk értelmében kötelező erővel ruházták fel. Nálunk ez utóbbi lépés az 1913: 43. t.-c. által történt meg, mely a hágai két békekonferencia aktáit törvénytárunkba iktatta s ezáltal a magyar közjog szempontjából kötelező erővel ruházta fel. Ez történt a legtöbb államban. Az egyezmények egyike a szárazföldi és a tengeri háború törvényeit és szokásait tárgyalja (*convention concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre*). Ennek függeléke egy szabályzat (*reglement*), mely a szóbanforgó kérdést részletesen körülírja s az egyezményt aláírt hatalmak kötelezték magukat arra, hogy ennek megfelelő utasításokkal fogják ellátni saját hadseregeiket.

A most említett jogforrások, valamint a nemzetközi jogtudomány mai állapota szerint tehát a háború köteles jogszályait a következőkben körvonalazhatjuk.

V.

A háború megkezdésének a hatása két irányban mutatkozik; az egyik az, hogy a háborúba került államok egymással szemben a hadijog állapotába jutnak, a másik meg az, hogy a háborús állam saját polgáraival szemben is a békés időkénél sokkal szigorúbb jogviszonyok megteremtésére nyer jogot. Ami az elsőt illeti, a háború megkezdésével az ellenséges államok közt megszűnik minden érintkezés és a békében kötött kereskedelmi, forgalmi s egyéb szerződések hatálya is felfüggesztetik. A második kérdésre vonatkozólag pedig megállá-

pítható, hogy a hadijog életbeléptetésével egyidejűleg a külföldön tartózkodó állampolgárokat, különösen pedig a hadiszolgálatra kötelezettek hazahívják, a kivándorlást eltiltják, illetve nem adnak kivándorlási engedélyeket, az ellenséges és a semleges államok alattvalóival való kereskedést vagy egyáltalában megtiltják, vagy pedig szigorú ellenőrzés alá helyezik, a postai, vasúti és távírdai forgalmat korlátozzák és ellenőrzés alá vetik; a polgárságot az úgynevezett hadiszolgáltatásokra kötelezik, amiből folyólag lovaikra, kocsijaikra s általában minden, a háborúhoz szükséges anyag beszerzésére a rekvirálási, tehát kényszerbeszerzési jogot mondják ki, a sajtószabadságot felfüggesztik, a cenzúrát hozzák stb. Egyidejűleg pedig az ellenséges hatalmak egymás közt a diplomáciai összeköttetést is megszakítják, aminek az a formája, hogy az egymásnál akkreditált követeknek és személyzetüknek megküldik útleveleiket és az ország határáig külön vonatot bocsátanak rendelkezésükre, melyen távoznak az ellenséges ország területéről. Az ellenséges hatalom államában maradt alattvalók védelmét valamely semleges de barátságos állam ott lévő követségére szokták bízni. Szokásos azonkívül az ellenséges állam alattvalóit kiutasítani vagy pedig — ha erre nyomós okok vannak — *internálni*. Az internáltak tulajdonképpen nem hadifoglyok, mert hiszen a háborús műveletekben nem vettek részt és így nincs is jogosultsága annak, hogy velük mint hadifoglyokkal bánjanak, az meg, hogy őket ezen a címen rabokként keceljék, teljesen beleütközik a nemzetközi jogba s épp azért eléggé el nem ítéhető az az eljárás, melyet e téren az angolok és a franciák tanúsítottak, az ott internált magyar, osztrák és német állampolgárokkal szemben.

Amint a háború megkezdésének megvannak a törvényes formái (a hadüzenet vagy az ultimátum), úgy a háború befejezése is bizonyos alakszerűséghez van kötve. A leggyakrabbi ezek között a *békekötés*, mely vagy ideiglenes, vagy végleges. Az előbbire példát ad az 1870/71-iki német-francia háborút befejező versaillesi, az utóbbira nézve pedig az ugyanezt tárgyazó frankfurti béke. A békeszerződésben intézik el az ellenfelek azt a kérdést is, hogy minő területrészekről mond le az egyik vagy másik állam ellenfele javára, továbbá a hadi kárpótlás kérdését, valamint itt döntenek el azt is, hogy egymás állampolgárainak adnak-e és mily mértékben amnesztiát az ellenfél háborújában való részvételük okából. Ugyancsak a békeszerződés intézkedik a hadifoglyok kicseréléséről is. Lehetséges azonban, hogy a háború akként végződik, hogy a győztes fél az ellenfele országát egészen meg-

hódítja; ilyenkor természetesen nem jön létre békeszerződés, hanem a háború minden ilyenmű formalitás mellőzésével szűnik meg, legfeljebb ünnepies proklamációt tesz közzé a győztes fél, melyben a meghódított állam bekebelezését publikálja. Végül nincs kizárva az sem, hogy az ellenségeskedéseket egyszerűen megszüntetik a felek, ami a háború végét jelenti. Ez a forma azonban felette ritkán fordul elő.

A háború színterének (*théâtre du guerre*) nevezik azt a területet, ahol a fegyveres mérkőzés folyik, tehát az e célra szolgáló szárazföldet, nemkülönben a tengert, esetleg belső vizeket (tavak, folyók) és mindezek alatt levő s esetleg aknák elhelyezésére felhasznált földet, valamint a szárazföld felett elterülő légterületet, ami különösen az aviatika fejlődésével mindnagyobb jelentőségűvé válik.

Alapelv, hogy *háborút viselni csak az államok fegyveres erejével szabad*, tehát az állam amaz intézményével, melynek rendeltetése az állami akaratnak fegyveres erővel valóra váltása. A fegyveres erőnek különböző részei vannak. A mi közjogunk szerint ezek: 1. a közös haderő, melynek ismét két része van, t. i. a közös hadsereg és a haditengerészet. 2. a honvédség és 3. a népfölkelés. A nemzetközi jog általában elfogadja ezt a tagozódást, de emellett fegyveres erőknek ismeri el 4. a néphadat is (*milícia*), mely tehát nem rendszeres katonaság, valamint 5. az önkéntes csapattesteket, aminő nálunk a most folyó háborúban a lengyel légió. Kikötik azonban, hogy a nem rendszeres katonaság csak az esetben tekintetik fegyveres erőnek, tehát csak akkor igényelheti az annak megfelelő elbírálást, ha a) élén felelős személy áll, b) messziről megkülönböztethető jelvényt visel, c) fegyverét nyíltan hordja és d) a háború törvényeit és szokásait maga is követi. Nem a fegyveres erő tagjai, tehát nem is ily elbírálás alá tartoznak pl. a *komitácsik*, vagy a *fraktirőrök*, mert ezek lesből, megkülönböztető jelvény nélkül, parancsnok nélkül, saját felelősségükre harcolnak s épp ezért, ha elfogják őket, nem mint hadifoglyokkal bánnak velük, hanem kivégzik őket. Az említett szabály alól csak egyetlen részleges kivételt ismer a nemzetközi jog, azt t. i., hogyha az ellenséges haderő közeledtekor valamely országrész lakossága saját védelmére fegyvert ragad, akkor nem kívánják meg tőle, hogy az élén felelős személy álljon s hogy megkülönböztethető (katonai) jelvényt viseljen, hanem ha a fentebb említett két utolsó feltételnek felel is meg csupán, az már katonai jellegét és elbírálását garantálja.

A *hadviselésnek megvannak a maga eszközei*, amelyek általában a civilizáció követelményeinek kell, hogy megfele-

jenek, vagyis, bár a háború célja az ellenség hadi erejének a megsemmisítése s ennél fogva az ellenséges hadsereg elpusztítása, az még sem történhetik oly eszközökkel, melyek a kultúrember méltóságával és humanizmusával össze nem egyeztethetők. Tilos tehát minden olyan fegyvernek a használata, amely nagy fájdalmat okoz anélkül, hogy tulajdonképeni célját az emberi élet minél gyorsabb kioltását elérné. De tilos az olyan viselkedés is, amely a háborúban résztvevők lovagias harcmódorával ellentétben áll, mert alapelv, hogy az ellenfelet nem szabad oly módon leszerelni, amely módot mi magunk is perhorreszkálnánk. Részletesen felsorolva ezeket a tiltalmakat, a következőket jegyezhetjük meg: 1. tilos a mérgezett fegyverek használata, amivel karöltve meg van tilva 2. a szükségtelen fájdalmat okozó lövedékek, fegyverek és anyagok használata is. Ennek az alapján feltétlenül beleütközik a nemzetközi jog szabályaiba az, ha az ellenfelek valamelyike az úgynevezett *dum-dum*-lövegeket használja, amik nem egyebek, mint ferdén levágott hegyű, vagy kifűrt élű golyók; ezek a testbe jutva, nem szaladnak rajta keresztül, mint a rendes golyók, hogy nemesebb részt érve halált, egyéb testrészt érintve pedig sebesülést okozzanak, hanem ott, ahol a testtel érintkeztek, azt szétroncsolják s óriási fájdalmat idéznek elő anélkül, hogy valódi céljukat, a megölést szolgálják. Tilos azonban 3. az orvtámadás is, vagyis ha az ellenséget oly alkalommal kívánják megsemmisíteni, midőn az védekezésre képtelen. Ezt akként kell érteni, hogy az ütközetekben, a csatában mindenféle úgynevezett *hadicsel meg van engedve*, de jogellenes volna pl. az, ha az ellenfelek bizonyos időre fegyverszünetet kötnének, ezt váratlan ráútésre használni fel. Tilos 4. az olyan ellenséget, aki fegyverét leteszi és megadja magát, megölni, mert az már önvédelemre képtelen állapotban van. Tilos ebből folyólag 5. annak a kijelentése is, hogy *nincs kegyelem*, vagyis, bár az ellenség már megadta magát, tehát ellenállás nincs, azt megölni, holott ilyenkor az hadifogságba vetendő, ami által szintén megszűnt veszedelmesnek lenni. Tilos 6. a hadi követ (*parlamentair*) hadijelvényével, vagyis a fehér zászlóval és a genfi jelvénnel, tehát a vörös kereszttel való visszaélés, mert mindkettőnek sérthetlenséget biztosít a nemzetközi jog s ha jogosulatlanok használják, akkor mentességet vesznek igénybe azok, akiket ez meg nem illet, 7. Tilos az ellenség egyenruháját felvenni és ily cselekmény azt vonja maga után, hogy az ekként fogságba jutottakkal nem mint hadifoglyokkal, hanem mint gonosztevőkkel bánnak el, mert ha ezt a túrhetetlen és alattomos

fogást elnéznék, akkor az ütközetek sorsa a legrettenetesebb véletlennek volna kitéve és akárhányszor előfordulna, hogy az ellenséget minden kardcsapás nélkül úrrá engednök lenni magunk felett. Tilos 8. az ellenséges nép tulajdonának elvétele vagy elpusztítása, mert alapelv az, hogy a háborút az államok hadseregei vívják egymással, a békés polgárságot tehát abból kifolyólag károsodás nem érheti. Egyetlen kivétel van ez alól: *a hadviselés érdeke*, mely magától értetődőleg minden egyéb követelmény fölé helyeződik. De ilyenkor is gondoskodni kell a megfelelő kártérítésről, vagyis *ellenszolgáltatás nélkül nem szabad a magántulajdont megsérteni*. Az ellenséges állam tulajdona azonban, minthogy az az egyik hadviselő félé, *elvehető*. Megjegyzendő különben itt az is, hogy kényszerartozásokat, vagyis úgynevezett rekvirálásokat csak az illető hadsereg felett rendelkezési joggal bíró parancsnokló tábornok írásbeli rendeletére szabad behajtani s az átvett cikkekről elismervényt kell adni. A *rekvirálás* csupán a hadsereg szükségleteire terjedhet ki és a megszállott terület lakosságának vagyoni helyzetével arányban állónak kell lennie. Nem szabad tehát túlzott követelések felállításával az amúgy is sújtott lakosságot ekként lehetetlen helyzetbe sodorni, mert az ellenkezik a humanizmus elveivel. *A rekvirált dolgokért készpénzben kell fizetni*, ha pedig az nincs elég kéznél, akkor a lehető legrövidebb időn belül készpénzre váltandók be a rekvirálásnál adott írásbeli elismervények. Tilos és pedig a leghatározottabban meg van tiltva 9. a fosztogatás, mint amely oly egyéneket sújt, akik a háborútól távol állanak, amennyiben békés polgári lakosai az illető államnak. *Tilos 10. a becsületnek, a családi jogoknak, az egyéni élet biztonságának, a vallási meggyőződésnek és a, vallás szabad gyakorlatának a megsértése*. Sajnos, úgy a 9., mint a 10. pontban foglalt tilalmakat a most folyó háborúban ellenségeink számtalanszor megsértették, amiből azonban nem következik az, hogy most már e tilalmak fenn nem állának, csupán az, hogy a háború bevégeztével annál erősebben fog megnyilvánulni a nemzetközi felfogás a sérelmeknek a jövőben való lehetetlenné tételére. Mert a nemzetközi jogban — mint fentebb már ismételten reámutattunk — minden szabályt csak az államok együttérzése állapít meg és minél inkább belátják azok valaminek a nélkülözhetetlenségét, annál több remény van arra, hogy meg is fogják tartani az arra vonatkozó megállapodást, tudva, hogy ellenkező esetben velük sem fognak kiméletesebben eljárni. Tilos 11. az is, hogy az ellenséges polgárságot kényszerítsék arra, hogy a saját

hazája elleni hadműveletekben résztvegyen. Tilos 12. oly deklaráció megtétele, mely szerint az ellenséges polgárságpolgári (tehát pl. vagyoni) jogai megszűntek és azok per útján sem érvényesíthetők, vagy az, hogy erre a jogsegélyt megtagadják, mert az ellentétben állana azzal az elvvel, hogy a háborúban aktív részt nem vevő polgárságot jogaiban sérteni vagy korlátozni nem szabad, legfeljebb a hadműveletek érdekében, ami pedig nem tartozik ide. Tilos 13. az ellenséges polgárságot hűségesküre rákényszeríteni, valamint 14. kényszerítő eszközökkel azt követelni tőle, hogy saját hadseregének hadállásáról felvilágosítást nyújtson. *Tilos végül 15. egyesek hibája vagy bűne miatt a környék egész lakosságát akár pénzbüntetéssel, akár egyébként sújtani.* Nincs tehát megengedve az oly eljárás, mely szerint kimondja a parancsnok, hogyha csak egy ember részéről is valamely tilalom megszegését tapasztalja, akkor az egész lakosságon torolja meg azt, mert egy ember tiltott cselekedetéért mások jog szerint felelősségre nem vonhatók.

Amint a hadviselő felekre nézve bizonyos tilalmak állanak fenn, úgy vannak nekik kötelezettségeik is. Így, ha egy hadsereg megszállja az ellenfél országának egy részét, akkor köteles ott a közrend fenntartásáról gondoskodni, tehát ügyelni és hatalmi szavával közbelépni oly irányban, hogy a közélet szabályszerű menete, a lehetőség határai közt, megóvassék. Az is gondoskodás tárgya kell, hogy legyen, hogy — hacsak az lehetséges — a megszállott területen régebben érvényes jogszabályok érvénye továbbra is megóvassék, ami a közélet szabályszerű menetének a biztosításához nagyban hozzájárul, míg új jogszabályok létesítésére — nem tekintve a legszükségesebb közigazgatási intézkedések keretébe vágó ily szabályokat — ilyenkor rendszerint amúgy sincs alkalom. A megszálló hadsereg feladatai közé tartozik különben az is, hogy a megszállott területeken beszedett adókat és közszolgáltatásokat elsősorban ugyanannak az országrésznek a közigazgatási költségei fedezésére fordítsa.

Ami az *ellenséges állam tulajdonát képező* készpénzt és egyéb értékeket illeti, ezeket a győztes ellenfél magától értetődőleg lefoglalhatja épp úgy, mint a szállítási eszközöket (vasút, hajók, posta stb.), az állami készleteket és a fegyvereket is, míg az ellenséges hatalom *ingatlanainak* s tulajdonképpen csak hasznélvezője, tehát annak állaga megsértését, vagy pláne elpusztítását tiltja a nemzetközi jog. Megjegyzendő végül, hogy az istentiszteletre szánt, azután a jótékonyági, művészeti, tudományos és tanítási célokat szolgáló intézetek

vagyonát azonos elbírálás alá veszik a magántulajdonnal, tehát ezeknek (kivéve a hadiszereket, fegyvereket stb.) érintetleneknek kell maradniok s elkobzásukat, vagy megsemmisítésüket még akkor sem engedi meg a nemzetközi jog, ha különben állami tulajdont képeznének is.

VI.

A *kémek* a háborúnak — valóban így lehetne mondani — szükséges rossz kellékei. Általában megvetett foglalkozásnak tekintik a kémkedést, pedig, ha ezt nem pénzvágtyból, hanem hazaszeretetből, vagy az ellenség elleni gyűlöletből követik el, nem lehet így elítélni, sőt bizonyos tiszteletreméltó vonás van benne, mert hisz a kém a saját életét kockáztatja azért az ügyért, amelynek a szolgálatába állott. Igaz, hogy rendes körülmények között csak oly kémkedésekről szerez a közönség tudomást, midőn valaki saját nemzetét árulja el s hozzá még alávaló nyereségvágtyból. Ez a legnagyobb és leghitványabb bűn, melyet el lehet képzelni. Ámde a háborúban gyakran fordul elő, hogy pénzjutalom nélkül és éppen az ellenség részéről beszerzendő információk végett vállalkoznak egyesek kémkedésre, ami kétségtelenül egészen más beszámítás alá esik. Megtörténik pl., hogy katonatisztek vállalkoznak kémkedésre.

Aminő megvetendő az, ha egy katonatiszt az ellenfél által engedi magát megvesztegettetni, hogy saját csapatairól tegyen annak közléseket, oly elszántságra vall az, a midőn egy katonatiszt, feledve mindent és csupán csak hazája és hadserege érdekeit tartva szem előtt, arra vállalkozik, hogy az ellenfél haderejét kikémlelje s ekként saját seregének értékes szolgálatot tegyen.

Kémkedni békés időben is lehet s ennek a büntetéséről intézkedik a magyar büntetőtörvénykönyv harmadik (hűtlenségi) fejezete, mikor a 144. §-ban kimondja azt, hogy a hűtlenség büntettét követi el és életfogytig tartó fegyházzal büntetendő az *a magyar honos*, aki valamely hadművelet, tábor, vár vagy erőd tervét az ellenséggel közli, továbbá az, aki az osztrák-magyar haderő állásáról vagy mozdulatairól az ellenséget értesíti. Ez az intézkedés tehát csak azt a magyar állampolgárt sújtja, aki saját hazája titkait az ellenséggel közli. Látható, hogy a büntetése a legszigorúbb, mert életfogytiglani fegyházat mér rá a kódex, amelynél súlyosabb büntetést, t. i. a kötél általi halált, csak a gyilkosra és a királyt szándékosan megölő egyénre (esetleg ezen cselekmények megkísérlőjére) szab. Ha ellenben a kémkedést békeidőben *külföldi* követi el, erre

nézve ily időben is a *haditörvények* alkalmazatnak. Ezekre nézve azt mondja a katonai büntető törvénykönyv, hogy az alkalmazott ravaszság mértékéhez, a kémkedés fontosságához és azon hátrány nagyságához képest, amely ezáltal az államra háromolhatik, 1-10 évi súlyos börtönnel bünhődik a tettes. Megjegyzendő különben, hogy a fentebb említett polgári büntető-kodexbeli rendelkezés csak saját állambeli polgári egyénekre vonatkozik, míg ha azt aktív katonai egyén követné el, magától értetődőleg a katonai büntetőtörvénykönyv megfelelő szakasza alkalmazatnék ellene, mely nem enyhébb a polgári büntető jog rendelkezéseinél.

A kém tulajdonképeni szerepe azonban a háborúban van s erre vonatkozik a hágai egyezmény definíciója is öröla. amidőn kimondja, hogy *kémnek azt nevezzük, aki titkon vagy hamis ürügy alatt az egyik hadviselő fél hadműveleteinek a területén értesüléseket szerez avégből, hogy azt az ellenféllel közölje.* Nem tekinthető tehát kémnek az, aki nem áruhában, hanem ellenséges voltát feltüntető katonai egyenruhában végzi teendőjét, mint kikémlelésre kiküldött járőr stb. Vitás, hogy a légi járművek utasai kémeknek tekintendők-e, vagy sem? Mellette szól e felfogásnak, az a körülmény, hogy a léghajóról vagy repülőgépről a legbiztosabb információkat lehet szerezni az ellenségről anélkül, hogy felfedné magát annak az utasa, ellene pedig az, hogy a légi járművek utasai katonai egyének is lehetnek, egyenruhában, akik tehát nem titkolják el ebbeli minőségüket, csupán a nagy távolság miatt felismerhetetlenek. A most folyó háborúban általában az utóbbi felfogás uralkodik, aminek következményeképen az elfogott léghajósokkal nem mint kémekkel, hanem mint hadifoglyokkal bánnak.

Ha a kémeket elfogják, szemei bekötendők és haladéktalanul a parancsnok elé vezetendő. Bár tetten is érték, ítélet-hozatal nélkül megbüntetni őt nem lehet. Ez régen nem volt így, mert akkor a kémeket minden eljárás mellőzésével kivégezték. Büntetése ma is rendszerint a legnagyobb, ami kiszabható, t. i. a halál és pedig kötél által végrehajtva. Századokkal ezelőtt még meg is kínozták a kémeket kivégzésük előtt s ez utóbbi is a legkegyetlenebb módon történt, felnégyelés, máglyahalál, keréketörés stb. útján. Ma az ilyen kegyetlenkedést minden kultúrnép elhárítja magától. Kiemelendő különben, hogy a katonai büntető-kodex bizonyos enyhébb esetekben a kémkedést csupán súlyos szabadságvesztés büntetéssel sújtja.

A háborúban szerepet játszó megbízottak közt fontos hivatást tölt be a *hadikövet (parlamentair)*. vagyis az a sze-

mély, aki az ellenfelek közt valamely tárgyalás vitelére van felhatalmazva. A hadikövetek rendszerint avégből küldetnek ki, hogy fegyverszünet kötése iránt tegyenek javaslatot vagy pedig, hogy az ellenfelet megadásra szólítsák fel, esetleg, hogy a megadásra vonatkozó ajánlatot megtegyék. Küldetésükben bizonyos külsőségeket kötelezővé tesz rájuk nézve a hadijog, aminek az a magyarázata, hogy ők az ütközetben álló ellenfelek közt szoktak közbenjárni, tehát testi épségük biztosítása is ajánlatossá teszi azt, hogy kilétüket feltűnő módon hozzák köz tudomásra. Ennek megfelelőleg a hadikövet sohasem szokott egymagában elindulni útjára, hanem magával visz egy altisztet, aki fehér zászlót lobogtat, annak a jeléül, hogy békés szándékuk van, továbbá egy kürtöst, vagy egy dobost, aki a hadsereg részére előírt megfelelő jeleket fújja, illetve üti (nálunk az ú. n. *generalmarsch* szokásos). Végül szokott a hadikövet tolmácsot is magával vinni, hogy — amennyiben az ellenfél nyelvét nem érti — ez a tárgyalást megkönnyítse. A hadikövetségben járó mindezek a személyek a hadijog oltalma alatt állanak, tehát sérthetetlenek. Hadikövetül mindig csak tisztet alkalmaznak és kiküldetésükre csupán csak a hadseregparancsnokok, valamint az önállóan működő egyéb, pl. váraparancsnokok vannak feljogosítva. Részükre írásbeli meghatalmazás állítandó ki, mely egyúttal a hadikövet kísérőinek a nevét és megbízatását is tartalmazza. A hadikövettel udvariasan kell bánni s bár érkezése miatt az ellenségeskedést meg nem szüntetik, mégis gondoskodnak arról, hogy neki és kísérőjének bántódása ne történjék. Ha valamely csapattest, vagy különítmény parancsnoka megpillantja őket, ahhoz a parancsnokhoz küldi a követséget, aki azt fogadni jogosult, bár senkire nézve sem kötelező a fogadás, tehát a parancsnok vissza is utasíthatja őket, bár ez nem szokásos, mert a nemzetközi udvariasság parancsolja, hogy fogadjuk a követeket, habár nem is teljesítjük esetleg kívánságaikat. Megjegyzendő végül, hogy a követség tagjainak a szemét bekötik s csak akkor oldják le a köteléket, mikor az őket fogadó parancsnok elé érkeznek. Ennek az a célja, hogy az ellenfél hadállásáról semmit meg ne tudjanak. Ha a hadikövet hivatásával visszaél, pl. az ellenség közt való tartózkodást arra akarja felhasználni, hogy azt vagy az ellenséges sereg egyes tagjait szökésre vagy megadásra bírja, akkor eljátszotta a jogát a sérthetlenségre.

Hadifogolynak nevezzük azt az egyént, alá a háborús műveletekből kifolyólag, melyben mint az ellenséges hatalom alkalmazottja vett részt, fogságba került. Megkülönböztetendő

tehát az úgynevezett internáltaktól, vagyis azoktól, akik amiatt helyezettek őrizet alá, mert egy ellenséges ország alattvalói, tehát az a gyanú állhat fenn, hogy annak esetleg szolgálókat tehetnek. Az internáltak eszerint nem vettek részt a hadműveletekben, míg hadifogoly csak oly ember lehet, aki vagy mint kombattáns, tehát mint a tényleg harcoló hadsereg tagja, vagy pedig mint nem kombattáns, de a hadsereghez egyéb címen tartozó, pl. haditudósító, szállító stb. került fogságba. A hadifoglyokra nézve alapelv, hogy ők nem az őket hadifoglyul ejtő egyénnek vagy csapatoknak, hanem az ellenséges állam kormányának a foglyai, amiből következik, hogy az őket elfogó csapatok kötelesek a hadifoglyokat, amint csak lehet, illetékes felsőbb hatóságaiknak átadni, amely aztán e célból létesített hadifoglytáborokba szállíttatja őket. A hadifoglyokkal emberségesen kell bánni, mert az ellenfél abban a pillanatban, amikor fogságba került, megszűnt már küzdő ellenség lenni, hisz erre nincs is már módja, mert fegyverét, lovát, katonai jellegű iratait elveszik tőle, bár — különösen nagyobb rangú hadifoglyoknál — előfordulhat, hogy az iránta az ellenség által is érzett tisztelet kifejezéséként kardját visszaadják neki. A hadifoglyok személyes tulajdonát képező tárgyak (pl. ékszer, óra stb.) náluk maradnak. A hadifogoly tisztnek épp úgy, mint a legénységi állománybeliek azoknak az illetményeknek az élvezetében maradnak, amelyeket az őket elfogató hatalom a megfelelő rangban álló saját katonáinak folyósít, míg azonban a tisztet semmiféle munkára kényszeríteni nem szabad, addig a legénység akár köz-, akár magánmunkálatokra (pl. gazdasági teendők végzésére) alkalmazható, amelyért bizonyos ellenszolgáltatást kapnak s az ellátásuk díjainak a levonása után esetleg fennmaradó összeg a háború végeztével nekik kiadatik. A háború befejeztével és a béke megkötésével ugyanis a hadifoglyok kölcsönösen kicseréltetnek s amennyiben az egyik hadifél foglyai nagyobb számúak volnának a másikénál, ezekért megfelelő kártérítés fizettetik, vagy egyéb rekompenzációt adnak értük. Az a katona, aki hadifogságba került, saját seregéhez történt visszajutása után igazolni tartozik azt, hogy saját hibáján kívül jutott hadifogságba, mert pl. körülkerítették, lövedéke elfogyott stb., szóval, hogy nem gyávasága miatt lett fogollyá, mert akkor haditörvényszékiileg elítélik. A hadifoglyok felett ugyanazok a törvények vannak érvényben, mint saját katonáink felett. Ha megszökik közülök valaki, ezért csak fegyelmileg lehet megbüntetni, míg ha szökése sikerül és hazajut az illető, de újra fogságba kerül, akkor előbbi szökéséért felelősségre egyáltalában nem vonható.

A hadifogoly tiszteket becsületszavuk ellenében szabadlábba is lehet helyezni, de ez csak kivétel, míg rendszerint a tisztet épp vagy, mint a legénységet pedig általában, fogságban őrzik. Ha a hadifogoly nem szökés útján, hanem az őt elfogó liatalom saját elhatározásából nyerte vissza szabadságát és ezt arra használja fel, hogy újra fegyvert fogjon, akkor, amennyiben megint elfogják, nem tarthat arra számot, hogy mint hadifoglyot kezeljék, hanem a haditörvényszék elé állítják. A hadifoglyok saját vallásuk szabad gyakorlatában hagyandók meg. Hogy hozzátartozóik róluk értesülést nyerjenek, evégből tudakozódó irodát létesítenek, melynek útján az érdekeltek részére a portómentes levelezés is biztosítva van.

A hadrakelt seregek sebesültjeire és betegeire, nemkülönb az ütközetekben elesettek tisztességese eltakarítására nézve korszakos jelentőségű az a nemzetközi jogi intézmény, amely a *genfi konvenció* neve alatt ismeretes. Eredete az 1859-iki osztrák-olasz háborúra nyúlik vissza, amikor a sebesültek ezrei pusztultak el amiatt, mert nem nyertek elég gyorsan orvosi segítséget, vagy pedig egyáltalában nem részesültek abban. A háború borzalmairól, melyet az ekként elpusztult hősök szomorú sorsa idézett fel, megdöbbentő tapasztalatokat tett *Dunant* genévei orvos, aki a harctéren szerzett benyomásairól 1863-ban egy röpiratban számolt be (*Souvenir de Solferino*). Ebben azt a tervet vetette fel s ennek mielőbbi megvalósítását sürgette, hogy a kultúrállamok egyezzenek meg abban, hogy az ütközetekben elesettek vagy megsebesültek ügyét tekintet nélkül arra, vajjon azok saját alattvalóik-e, vagy pedig az ellenséghez tartoznak, a humanizmus elvei szerint egyenlően intézik. Lelkes agitációjának megvolt az eredménye, mert 1864-ben Genève városában konferencia gyűlt össze, melyen ugyan aránylag még kisszámú, de tekintélyes állam képviseltette magát s ezek létrehozták azt a genfi konvenciónak nevezett nemzetközi egyezményt, mely a szóbanforgó kérdést szabályozta. A megállapodásokat 1868-ban a tengeri háborúra is kiterjesztették, mert az első szabályozás csupán a szárazföldi háborúra vonatkozott. A genfi egyezményt 1906-ban a modern kor szellemének megfelelő revízió alá vették s ma 45 állam fogadja el annak a határozmányait magára nézve kötelezőnek, el lehet tehát mondani, hogy az egész civilizált világ belépett ebbe a szövetségbe. Nálunk az 1911: 20. t.-cikkbe iktatták a második konvenció intézkedéseit.

Ami az egyezmény tartalmát illeti, mindenekelőtt elvileg ki van mondva benne az, hogy a katonák és a hivatásuknál

fogva a hadsereghez tartozó személyek, ha megsebesültek, vagy a harctéren megbetegedtek, ápolandók és kímélendők még akkor is, ha az ellenség kezébe jutottak. Az ellenség hatalmába került sebesülteket épp úgy hadifoglyoknak kell tekinteni, mint azokat, akik ütközetek folyamán lettek elfogva aminthogy a mostani háború eseményei bizonyítják is hogy hadifoglyaink nagy része akként került az ellenség kezébe hogy az ütközetben megsebesülve, nem tudott már menekülni. A hadifogságba jutott sebesülteket az ellenséges hatalom a saját, hasonló sorsra jutott katonáival kicserélheti, vagy haza is küldheti, bár erre természetesen nem kötelezhető. Mégis megokolt, hogy azok a sebesültek, akik a fogságuk tartania alatt felépültek, de hadiszolgálatra alkalmatlanokká váltak, hazabocsáttassanak, minthogy az ellenség katonai műveleteiben már részt úgy sem vehetnek.

Az ütközetek befejeztekor a győztes fél marad a harctér birtokában, tehát az ő kötelessége az is, hogy felkutassa a sebesülteket s azokat haladéktalanul ápolás alá vegye, a holtaknak pedig tisztességes eltemetéséről gondoskodik, egyúttal megakadályozza azok kifosztását. A személyazonosságra egállapíthatása végett minden katonának kis fémszelence van a nyakába akasztva, vagy a ruhájába varrva, amelyben a neve, rangja és csapatteste van egy papírszeleten feltüntetve. Ekként történik az agnoszkálás s a veszteségi lajstromok és a sebesülések egyéni kimutatása. Ezt aztán az ellenféllel közlik, ha az eltemetést nem az illető honfitársai eszközlék.

A vörös kereszt jelvényét is a konvencióban állapították meg és pedig Svájc, a konvenció létrejöttét leginkább szolgáló semleges állam iránt való tiszteletből akként, hogy ennek a címerképét vették jelvényül. A svájci köztársaság címere ugyanis vörös alapon fehér kereszt. Ezt felcserélve, fehér alapon vörös keresztet vettek jelvényül s ma már a vörös kereszt, mint ez intézmény szimbóluma, az egész világon ismert, bár a nem keresztény államok nem a keresztet, hanem más jelvényt használnak, mint Törökország a vörös félholdat, Perzsia a vörös napot. A vörös kereszt jelvényt csak azok az egyének használhatják, akik a sebesültekkel és betegekkel hivatás-szerűleg foglalkoznak, tehát a katonarvosok, az egészségügyi katonák stb., de épp így azok is, akik a betegápolásra önként vállalkoznak. A vörös kereszt jelvényt törvények védik s az ezzel való visszaélést büntetik. Ha a betegápolási szolgálatot végzők az ellenség hatalmába kerülnek, ott is folytatják emberbaráti működésüket. Szokásos és a vörös kereszt intézmény lénye-

géből következik, hogy semleges államok alattvalói is vállalkoznak betegápolói és orvosi szolgálatra s ezek mint megfelelő különítmények szerepelnek a hadviselő felek valamelyikénél. A vörös kereszt alkalmazottjai semlegességet élveznek, de viszont nem is vehetnek aktív részt a hadműveletekben. Azok az épületek, sátrak, kötözőhelyek stb., amelyeken a vörös-keresztes lobogó van kitűzve, az ellenség által kímélendők s ellenük tűzharc nem folytatható, de a nemzetközi tisztesség azt is megköveteli, hogy az ellenség megtévesztésére oly épületek ne láttassanak el ezzel a jelvényvel, amelyek nem a szóban forgó célt szolgálják.

Megemlítjük ehelyütt, hogy a vörös kereszt céljait a tengeri háborúban az úgynevezett *kórházhajók* szolgálják, melyek külsőleg is felismerhetők (fehérre festetnek s egy merőleges zöld vagy vörös vonallal láttatnak el). Az ilyen hajók egészségügyi személyzete szintén mentességet élvez, magát a hajút pedig kímélni kell, reája lőni nem szabad.

VII.

A szárazföldi háborútól jelentősen különbözik úgy a hadszíntér, mint a hadieszközök és a hadviselés módja, valamint az ott alkalmazott hadi jogszabályok tekintetében a *tengeri háború*. Ami mindenekelőtt a hadszínteret illeti, ez a nyílt tenger, azután a parti vizek, sőt a belső vizek is, ha tengeri járóművekkel hajózhatók. A hadviselés eszközei elsősorban a hadihajók, de szükség esetén a kereskedelmi hajók is átalakíthatók erre a célra, amennyiben katonai parancsnokság alá helyeztetnek, megfelelő haditengerészeti legénységgel láttatnak el, mely tehát katonai fegyelem alatt áll és a szükséges hadi felszerelést (ágyúk stb.) is elhelyezik rajtuk. Szükséges továbbá, hogy ez esetben a kereskedelmi hajók is a hadijogot alkalmazzák, aminek előfeltétele, hogy a haditengerészeti lobogót húzzák fel a kereskedelmi tengerészeti helyébe, ami által a hadi jellegük nyomban szembetűnő. A tengeri hadviselés módja abban különbözik a szárazföldi háborúétól, hogy itt nem lévén határozott hadszíntér, a támadás az összes tengereken történhetik, tekintet nélkül arra, vajjon azok a hadakozó ellenfelek hatalmi körzetébe tartoznak-e s minthogy a tenger semleges, az mindenkié, tehát valójában semleges területen folyik le a tengeri háború, ami a szárazföldi háborúnál vagy egyáltalában nem lehetséges, vagy legfeljebb csak kivételesen mint például a mostani háborúban (Belgiumban). Végül a hadijog szabályai is alapjukban különböznek a ten-

geren a szárazföldi háború szabályaitól, mert a tengeri háborúban sok mindent nem vehetnek tekintetbe, amit amabban respektálnak; például a magántulajdont és egyéb intézményt.

A tengeri háború joga nincs még kodifikálva, illetőleg még ma sincs teljesen kiépítve. Az idők folyamán keletkezett szokásjogi szabályokon kívül csak az 1856-iki párisi béke alkalmával létrejött, valamint az 1909-ben Londonban megállapított tengerjogi deklaráció az, ami írott jogforrásként szerepel e téren, de míg az előbbit a félszázados gyakorlat szentesítette, addig az utóbbinak a résztvevő hatalmak részéről történt ratifikálása a most dúló háború kezdetéig elmaradt s ennek tulajdonítható, hogy máskülönbent jelentékeny haladást mutató és nem egy szempontból áldásos intézkedéseit a mostani tengeri háborúban elsősorban az a hatalom nem respektálja, amely azokat kezdeményezte, t. i. Nagybritannia.

A tengeri háború egy sokat emlegetett hadi intézménye napjainkban a *bloká*d, ami nem egyéb, mint egy ellenséges tengerpart elzárása a tengeri forgalomtól. A mindennapi beszédben gyakran összetévesztik a fogalmakat s a blokád szót szoros a értelemben vett tengeri háborúra is alkalmazzák, holott ez nem helyes, mert maga a tengeren folyó nyílt harc nem blokád, csupán akkor, ha — mint rámutattunk — a tengerpart elzárásáért, vagy annak felszabadításáért folyik HZ. A mostani világháborúban tehát az a hadművelet, amely *közvetlenül Nagybritannia partjain folyik le* avégből, hogy azt a külforgalomtól elzárja, blokád. Ellenben maga a *tengeri* harc, mely hajókat sülyeszt el, egyáltalában a tengeri haderő megsemmisítését tűzi ki célul, nem blokád, hanem szabályszerű tengeri háború. Ez azonban ismét nem zárja ki azt, hogy a blokád alatt tengeri harc is fejlődjék, sőt — amint azt alantabb kifejtjük — tulajdonképen csak akkor tényleges a blokád, ha ily irányt vesz, de az a művelet, mel\ *csak* a tengerpartok megtámadására irányul, vagy azok védelmét célozza, a blokád fogalma alá vonandó.

A blokádnak a nemzetközi jog két fajtát szokta megkülönböztetni, az egyik a tényleges (*force suffisante* >, aminek az az értelme, hogy a támadónak elegendő erő álljon rendelkezésére, mellyel céljait meg tudja választani, a másik a színleges (*blocus sur papier*), melyet szabályszerűen megüzennek ugyan, de amelynek a kivételére a megfelelő számú tengeri haderő nem áll rendelkezésre. Tulajdonképeni blokádnak csak az első nevezhető, mert a másodiknak a komolyságához szó fér. A blokád nem alkalmazható sem a nyílt tengeren, sem pedig a semleges területeken, minthogy pedig maga az Óceán

neutrális, magától értendőik, hogy ott a blokád sem folytatható, amit különben az imént is kiemeltünk már. Ha a blokád, mely be lett jelentve, a semleges államok hajói nem respektálják, akkor ennek természetzerű következménye az, hogy az ilyen hajót elfogják és elkobozzák. A blokád alkalmával fogságba esett hajók személyzete épp úgy, mint a szárazföldi háborúban elfogottak, hadifoglyoknak tekintendők s megfelelő bánásmódban részesülnek.

A tengeri háborúban a *magántulajdon* nem tisztelik akként, mint a szárazföldi hadjáratban, mert míg ez utóbbinál a megfelelő szabályzat szigorúan megállapítja azt, hogy a magántulajdon sérthetetlen s az legfeljebb hadviselési célokra vehető igénybe, de azért is megfelelő kártérítést kell fizetni, addig a tengeri háborúban ez a tétel nem áll, ami megmagyarázható itt a hadviselés módjával, mert hisz a nyílt tengeren sokkal nehezebb a magántulajdon kímélése és sokkal inkább vissza lehet a magántulajdon álfogalmával élni, tévedésbe lehet vele ejteni az ellenséget, mint a szárazföldi hadjáratban. A tengeri kereskedelmi hajókon szállított és magántulajdon képező árúk a következő csoportokba osztható:

1. semleges állam hajója vizs oly árút, amely ellenséges állam polgárának a tulajdona;
2. ellenséges állam hajója szállít oly árút, mely semleges állam alattvalójáé ; végül
3. ellenséges lobogó alatt haladó hajó ellenséges alattvaló árúját viszi. Amíg az 1. és 2. alatti árúkat a tengeri hadijog sérthetetleneknek mondja, mert az 1. alattinál a semleges állam minősége mentesíti azt az elfoglalástól, a 2. alattinál pedig a tulajdonosnak a semleges minősége, addig az esetben, ha a hajó is az ellenséges állam zászlaját hordja, meg a rajta levő árú is ellenséges állam polgáráé, akkor a bár magántulajdon képező árú lefoglalható és elkobozható. Itt tehát azzal az esettel állunk szemben, hogy a magántulajdon nem respektálja a hadijog csak azért, mert ez egy ellenséges állam alattvalójáé, ami a *zsákmányjog* oly intézkedése, mely a szárazföldi háború jogtételeivel merőben ellenkezik. A magántulajdon elkobzását egyébként sok tengeri állam nem tartja a modern jogelvekkel összeegyeztethetőnek, aminthogy nehéz is volna azt megállapítani s az Északamerikai Egyesült-Államok a hágai második békekonferencián, 1907-ben indítványt is tettek a magántulajdonnak a tengeri háborúban is megőrzendő semlegességről, de ezt csak részben fogadták el. Az 1909-iki londoni tengerjogi nyilatkozatban aztán — melyet, mint fentebb rámutattunk, eddig még nem ratifikáltak — kimondták, hogy az ellenséges magántulajdon védelmére bizo-

nyos kautélák állíttatnak fel, jelesen: 1. az ellenséges kereskedelmi hajóknak a tengeri háború színteréről való távozásra bizonyos idő hagyandó, hogy ekként megmenthessék áruikat ; 2. a nyílt tengeren talált ellenséges kereskedelmi hajók, amelyeknek kellő időben nem lehetett még a háború kitörését tudomásukra adni s így nem volt azoknak idejük a mené külsére, lefoglalhatók ugyan, de azért kártérítés adandó ; 3. csupán ellenséges árút szabad elkobozni, semleges egyénét nem ; 4. megállapították végül, hogy ellenségesnek azt a hajót tekintik, amely ellenséges zászló alatt jár, vagy pedig jogellenesen — tehát anélkül, hogy ez őt megilletné — semleges lobogót tűz ki. (Ezt a határozott tilalmat a mostani háborúban angol árút szállító angol gőzösök többször megsértették és semleges lobogót tűztek ki, miért is a németek által kíméletlenül megtámadtattak, sőt elsülyesztettek.) Megjegyezzük azt is, hogy ha a háborút viselő államok valamelyikének a haditengerésze ilyen hajót talál, melyre nézve zsákmányjogát klváuja érvényesíteni, akkor azt először is vaklövessel megállásra figyelmezteti, aztán, ha ez megtörtént, küldöttséget küld az illető hajóra, mely annak a papírjait megvizsgálja. Ha a hajó ellenáll, akkor elsülyeszthető, vagy valamely közeli kikötőbe bevontatható. Az elkobzás, amennyiben erre a fentiek szerint elegendő alap forog fenn, akként történik, hogy a hajórakományt lefoglalják s az az elfoglaló államé lesz, mely azonban köteles eljárása korrektségének megállapítása végett az ügyet az úgynevezett *zsákmánybíróság* elé vinni. Ez utóbbi egy szakértőkből összeállított zsűri s ha megállapítja az eljárás inkorrektségét, akkor a foglaló államot kártérítésre kötelezi. Az elfoglalt kereskedelmi hajó tisztjei és legénysége, ha a hajó semleges volt, hazabocsátandó, ha pedig ellenséges államé, akkor csak az esetre, amennyiben szavát adja hogy nem fog a háborúban fegyvert.

Nem volna teljes a tengeri háborúról alkotott képünk, ha néhány szóval meg nem emlékeznénk az úgynevezett *hadi dugárúk* (*contrebande de guerre*) lényegéről. Láttuk fentebb, hogy a tengeri háború, bár nem zárja ki azt, hogy esetleg a semleges államok alattvalójának a javait is zaklatás, sőt megsemmisítés érje, mégis elvileg csupán az ellenséges államok alattvalóinak a vagyonát tartja megtámadhatónak és a semleges jószágot csak kivételesen, olyankor engedi elpusztítani, mikor az az ellenséggel valamiképen összeköttetésbe kerül. Ezt más szóval akként fejezhetnők ki, hogy a tengeri hadijog a semleges államok kereskedelmét a háború tartama alatt is megengedi. *Vannak- azonban olyan árúk. melyek, hadviselés*

céljait szolgálják s minthogy ezeknek a rendeltetésük helyére juttatása a hadviselő felekre nézve nem közömbös, a nemzetközi jog az ilyen cikkeik elkobzását megengedhetőnek jelentheti ki. Ez az úgynevezett hadi dugárú. Ide sorolódik tehát mindaz, ami a hadifelszereléshez akár *közvetlenül*, akár *közvetve* tartozik. Amabba a kategóriába sorolhatjuk például a fegyvereket, lovakat stb. emebbe a bőröket, szöveteket stb., mert ez utóbbiak is végső rendeltetésökben hadicélokot szolgálhatnak. Sőt ismerjük a *quasi contrebande* fogalmát is, ami alatt azt értjük, midőn az ellenség részére katonákat szállít egy tengeri hajó, vagy pedig híreket visz s ilyenkor veszik azt zár alá. A dugárú lényegéből folyólag egyébként természetes, hogy ennek a szállítását minden hadviselő állam igyekszik megakadályozni. Kiemelendő továbbá, hogy ha valamely hajórakománynak több mint a fele dugárú, akkor magát az azt szállító hajót is le szokták foglalni. A dugárúk megállapíthatása végett egyébként a hadban levő államok hadihajói a *semleges* államok kereskedelmi hajóit is feltartóztatják s rakományukat átvizsgálhatják.

A nemzetközi jognak a háborúra vonatkozó tételeit az elmondottakban csak így röviden ismertette is, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy ez a nagyjövőjú tudomány a háború borzalmait kétségkívül jelentékeny mértékben enyhítette, bizonytalanságát csökkentette s a jogeszmé teljes pusztulását megakadályozta. S mindezt a sok feladatot nem csupán elméleti kijelentések, hanem gyakorlati jogszabályok útján is végezte. Egy tudomány azonban, mely a maga, elméleti úton leszűrt igazságait a praxisban is ily fényes sikerrel váltotta valóra, bizonyára a legszebb fejlődés elé tekint és azt, hogy alkotásai közszükséget pótolnak, máris bebizonyította. Ezért állapíthatjuk meg ismételten azt, hogy a nemzetközi jogot a most folyó világháború nem semmisítette meg, sőt éppen hatalmas lökést adott újabb fejlődésének.